

ÇOCUKLARDA ÖLÜM VE ÖTESİ

Sebahattin YAŞAR*

□ Çocuğun İnanç Temellerinin Oluşmasında Anne Baba Etkisi

Çocuk doğuştan dindar olarak dünyaya gelir. Çocuğun zihnindeki Allah, ölüm, âhret gibi kavramlar, doğarken beraberinde getirdikleri ile sosyal çevre olarak kabul edilen aileden (Mangır, Mine, Türk Ailesi ve Çocuk Eğitimi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları/1170, Ankara 1990, s. 1) aldıklarının bileşimidir. Henüz somut olayları idrak edebilme aşaması içinde bulunan ve zaman zaman onu aşmaya çalışan çocuk, ölüm gibi soyut kavramları anlamakta haliyle hayli zorlanacaktır (Konuk, Yurdagül, Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, TDV/146, Ankara 1994, s. 92).

Çocuğun fitratında taşımış olduğu nimetlerin en verimli gelişme ortamı aile ocağıdır. Dünyaya gelirken beraberinde taşıdığı inanç da dahil kabiliyetler, işte bu ocakta ya gelişecek ya da sönüp gidecektir. Çocuğun temel ihtiyaçları arasında yer alan bir güce güvenme, dayanma ve bağlanma duygusu çocuğu bir arayışa iter. Bu güç, özellikle 0-3 yaşları arasında anne ve babadan başkası değildir. Anne ve babadan yeterli sevgi, şefkat ve koruma gören çocukta güven duygusu gelişir. Bu duygu ile birlikte bağlanma ve dayanma duyguları da gelişir (Çankırılı, Ali, Çocuğun Manevi Eğitimi, Zafer Yayınları, İstanbul 2009, s. 96).

Çocukta anne ve babaya güvenme, bağlanma ve dayanma duygusu daha sonra dinî duyguların temelini oluşturan Allah inancı ile Allah'a bağlanma ve sığınma duygusu ile yer değiştirecektir. Aile bu noktadan bakıldığında çocuğun ilk ve temel eğitim kurumudur. Güven duygusunu verecek olan ilk kişi de annesidir.

Bir şeyin kemali (mükemmelliği) celal ve cemal dengesiyle mümkündür. Evdeki baba rolü celali; anne rolü ise cemali sembolize eder. Dolayısıyla bu noktalardaki rolleri oturmuş bir anne babadan çocuk hem güven, cesaret, yiğitlik, salabet gibi celalî dersleri hem de merhamet, şefkat, fedakarlık, diğergamlık gibi cemalî dersleri alacaktır. Anne babanın bu rollerindeki zedelenme ve kaymalar, ileride çocuğun dünyasında doğru bir Allah inancının oluşmasına engel teşkil edecektir. Ölümü ve öldükten sonraki hayatı yetişkin bir insanın bile anlaması zor iken, bunu çocuğun idrak etmesi elbette ki daha zor ve özel bir bilgi donanımı gerektirmektedir. Çünkü ölüm algısı ve âhret bilinci, zihnin gelişim düzeyine göre değişebilmektedir. Çocukların ölümle ilgili düşünceleri ve korkularının ve bununla başa çıkma yollarının nasıllığını belirleyebilmek için, gelişim evrelerini, zeka

seviyesini, aile ortamını dikkate almak gerekecektir. Çocuğun ölüme bakışını ele almadan önce, Allah, Cennet, Cehennem, âhret gibi kavramları nasıl algıladığını bilmek önceliklidir. Bu aynı zamanda ölüme ve öldükten sonrasına bakışın da temelini oluşturacaktır.

Çocuğun Gelişimine Uygun İnanç Eğitimi

Çocuğun bir sır perdesi olan ölümü doğru algılayabilmesi için, Allah'ı tanınması ve sevmesi gerekmektedir. Allah'ı sevmekten onun yarattığı ölümü doğru anlaması mümkün değildir. Bu noktada anne ve babanın çocuğu hayat, varlık ve yaratıcı konusunda bilgilendirmesi gerekir. Bu yapılırken, çocuğun karışısına kendi diliyle çıkılması, onunla kendi dilinde konuşulması, sorularına kendi diliyle yanıt verilmesi gerekmektedir (Zulliger, Hans, Çocukta Oyunla Tedavi, Cem Yayınevi, İstanbul 1997, s. 91).

Ölüm konusunda 2 veya 3 yaşındaki çocuklarda kavramsal gelişim daha yenidir, ancak onlar ölümün biraz farkındadırlar. 4 veya 5 yaşlarındaki çocuklarca evrenselliğe ve kaçınılmazlığa delalet eden ölümün iyice anlaşıldığı görülmektedir. 5 veya 6 yaşlarında ruh fikri, er-geç tashih gerektiren yanlış bir kavram olan maddî bir varlık gibi somutlaştırılmıştır. Birçok küçük çocuk, gelişen inançları çözümlenememekte ve onları anlaşılabilen gizemli bir şey olarak kabul etmektedir. 8 veya 9 yaşlarındaki çocukların Cehennem varlığından şüphe etmesi geleneksel din anlayışından daha bireysel dini bir bakış açısına geçmenin ilk adımlarından biri olabilir. 11 ve 12 yaşından sonra Cennet hakkında soru ve şüpheler hızla gündeme gelmektedir (a.g.m., s. 433). Özellikle çocukluk döneminde ve aynı zamanda ergenliğe kadar uzayan dönemde çoğu çocuk için Cennet, bulutların içinde veya uzay boşluğunda bir yerde bulunmaktadır. Cennetin somut, yerleşik tanımlamaları lise yıllarına kadar uzanmaktadır (a.g.m., s.433).

Allah, ölüm, Cennet, âhret gibi kavramların anlaşılması çocuğun zihinsel gelişimi ile doğru orantılıdır. 6-7 yaşlarında çocuk Allah'ı bir dev, bir büyücü veya gözle görülmeyen bir adam gibi; 8 yaşına kadar çocuk Allah'ı "diğer insanlar gibi" algılar. 8 yaşından 12 yaşına kadar bu düşünce kademe kademe zayıflar (a.g.m., s.405). Çocuk herhangi bir kavramı anlamaya çalıştığı zaman yaptığı gibi çok defa zihinde Allah'ı... resmetmeye çalışmaktadır (a.g.m., s. 405). Sekiz yaşından sonra Allah'ın soyut yapısının anlaşılmasında bir gelişme olmaktadır. Bu yaş çocuklarında

Çocuğun bir sır perdesi olan ölümü doğru algılayabilmesi için, Allah'ı tanınması ve sevmesi gerekmektedir. Allah'ı sevmeden onun yarattığı ölümü doğru anlaması mümkün değildir.

ise, Allah şeffaf bir varlık türündendir. "Sen onu göremezsin; ama o her yerde hazır ve nazırdır" ve "O, kocamandır"... "O, burada bulunduğu zaman okulda da olabilir" (a.g.m., s. 406). Çocukların yaşları 13-14'e geldiğinde Allah'a bakış açısı; "Allah göktedir. İyi insanları beklerken, bir aşağı bir yukarı yürümektedir" şeklini almaktadır.

Çocukların Allah'ı; nazik, sadık, müşfik, vefalı ve samimi olarak tanımladıkları ifade edilmektedir. Tüm araştırmacılar çocukların ölümü algılamalarının kabaca yaşa bağlı olarak bir gelişim seyri izleyeceğini kabul etmektedirler. Ölümle karşılaşmadıkları ya da onlarla ölüm hakkında konuşulmadığı halde çocukların ölümü düşünmekte olduklarını ve düşüncelerinin böyle bir gelişim çizgisi izlediği bir gerçektir. Demek ki her yaşın ölüm bilgisi farklıdır (Göka, Erol, Ölme, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 237).

Çocuklarda Allah Sevgisi Fitrîdir

Çocuklar kendilerini mutlak seven olarak Allah'ı bilmektedirler. Hatta bu sevgi, sonradan kazanılmadığı gibi, insan

doğasının temellerinden biri olarak sevmek ve sevilme şeklinde çocukta Allah sevgisi de kendiliğinden oluşmuş bir sevgidir (Konuk, s. 76).

Çocuk için iyi anlaşılmalı ve hazmedilmiş bir Allah inancı, aynı zamanda ölüm kavramının da iyi anlaşılmasını beraberinde getiren bir özellik arz eder. Çocukta Allah inancı, âhîret inancı ve ölüm bilincini en kolay ve ilk öğreten annedir. Nitekim George Herbert, "iyi bir anne yüz öğretmene bedeldir" (Erdil, Kemalettin, Aile Okulu, TDV Yayınları, Ankara 1991, s. 30) ifadesiyle bu gerçeği vurgulamaktadır. Yine Said Nursî de, insanın 'en birinci üstadı ve tesirli muallimi, onun validesidir' diyerek, annenin çocuk üzerindeki derin etkisine dikkatleri çekmiştir (Nursî, Said, Lem'alar, YAN, İstanbul, 2008, s. 462).

Çocuk ileride yaşayacağı tavır ve davranışların çoğunu anne ve babasından almaktadır. Çocuk anne ve babasının ölen bir yakını karşısındaki tavrını dikkatle takip etmektedir. Ölümü nasıl karşıladıklarını anlamaya çalışacaktır. Öğrenilenlerle çevresindeki uygulamaların uyuşup uyuşmadığına bakmaktadır. Annelerin kendi dinî yaşantıları çocuğun Allah'tan korkmasında rol oynar (Konuk, s. 53).

Çocuk Deyip Geçmeyin

Çocuklara ölüm gerçeğinin uygun bir biçimde anlatılması konusunda çocuk ruh sağlığıyla ilgilenen tüm profesyoneller tam bir fikir birliği içindedir. Çocukların soruları arasında öldükten sonra ne olacağı şeklinde, ölüm ve ötesi hakkında doğrudan doğruya din psikolojisi ve din eğitimi ilgilendiren sorular da vardır. Her ebeveyn, bu tür sorulara kendi dini inançları doğrultusunda çocuklarının ruh sağlığına en uygun cevapları nasıl vermesi gerektiğini öğrenmekle yükümlüdür (Göka, s. 245).

İçinde her türlü oyuncakların bulunduğu ve her istenilen verildiği bir Cennet anlayışı karşısında çocuk, oraya gidişi çok fazla garipsemeyecektir. Onun için Allah'ı, ölümü değerlendirebilecek bir fikir alt yapısının gereği dikkatleri çekmektedir. Bununla birlikte ölüm kaçınılmaz olduğu halde ölen kişi Cennet'te tekrar yaşamaktadır. Ölümün hayati fonksiyonların durması anlamına gelmesine rağmen, ölen kişinin Cennet'te oyunlar oynayacağına inanmaktadır (DEAD a.g.m., s. 431).

Çocuk öncelikle kavramlar arasında nasıl bir bağlantı bulunmakta onu sorgulamaktadır. Onun için ölüme geçmeden evvel, hayatı kimin verdiği ve neden verdiği, nimetleri kimin verdiği, ölümü kimin verdiği, amacının ne olduğu, Cennet'e ancak öldükten sonra gidilebileceği bağlarının ço-

cuğa anlatılması gerekmektedir. Din eğitimcileri ölümün bir son, yokluk, sönüş olmadığı şeklindeki bakışın, iyi insanların Cennet'e gidecekleri ve mutlu olacakları anlayışının çocukların ölüm endişesinin yatıştırılmasında çok etkili olduğu kanaatinde dirler (Göka, s. 445).

Daima gizemli tarafı ağır basan ölüm kavramı anlatılırken, âhret inancı devreye girmektedir. Birçok anne çocuklarının "Ölen şimdi nereye gitti?" sorusuna "Cennet'e", "Allah'ın yanına gitti" gibi cevaplar verirler. Oysaki Allah ve Cennet kavramları da tıpkı ölüm gibi çocuğun anlayışında manevî anlamına ulaşmamıştır. Gidilen yerin Allah'ın yanı olması veya Cennet olması da ölümün şüphelerle karşılanmasına mani olmamaktadır (Konuk, s. 92). Çocuğun ölüm kavramını gerçekçi bir şekilde algılayabilmesinde bu derece derece yaklaşımın etkisi bulunmaktadır. Çocuk durumu kavradıkça ölümün büyük bir kaygı konusu olmadığını anlamaya başlar (Yalom, Irvin, Varoluşçu Psikoterapi, (Çev. Zeliha İyidoğan Babayigit) s. 131). Ölümle ilgili sözlerin ağırlığını hafifletmek için kullanılan sözler (uykuya daldı), (Cennete gitti), (meleklerin yanında) ölüm korkusuna karşı kurulan çok ince engellerdir ve çocuğu şartlandırır (Yalom, s. 182). Fakat bu yaklaşımda doğru olmayan bilgiler yer almamalıdır. Çocuğa yalancı mutluluk yaşatarak, ölümü derin bir uykuya dalmakla ve uzak bir seyahate gitmekle anlatmaya kalkmak doğru bir açıklama değildir (Göka, s. 244). Çocuk hatalı ölüm algılaması sonucunda iç dünyası allak bullak olup, kendisine öğretilenlere inancını yitirebilmektedir.

Oyun Yoluyla Ölümü Anlatmak

Çocuğa ulaşma yollarından kabul edilen oyun, çocuk için etkili bir yoldur. Oyun diliyle birçok gerçekler çocuğun dünyasına taşınabilir. Ailenin ve yakın akraba çevresinin üzerinde titizlikle durduğu çocuğun, kavramlar karşısındaki tavrı daha bir net olacaktır. Allah'ın, ölümün, Cennet ve Cehennem insanlardan çok uzak kavramlar olmadığını, onlardan korkmanın çok fazla faydasının olamayacağını düşünür. Ölümle ilgili bir hayli altyapı elde eden çocuk, ölümün farkına vardığında, bu düşünce sistemi bir kargaşa içine girer; hayvanlar ve insanlar ölür ve ölümleri güdülerinin sonucu olarak açıklanamaz. Çocuklar, yavaş yavaş ölümü tabii bir olay (Kânun-u ilâhî) olarak anlamaya başlar. Herkes için geçerli ve kişisel olmayan bir yasa (Yalom, s. 141). Ve hatta durumu anladıkça ölümün büyük bir kaygı konusu olmadığını anlamaya başlar (Yalom, s. 131). Bir ayrılığı beraberinde getiren ölümün, daha sonra tekrar Cennet'te birlikte olunacak yaklaşımıyla etkisini azaltacaktır. Burada dış çevre ile aile ortamı farklı

tavırlar, düşünceler (inançlı-inançsız) içerisinde olmamalıdır. Varsa da, bunun nedenleri çocuğa izah edilmelidir. Çocuğa bu açıdan çevresindeki anne baba ve akrabalarının telkinde bulunması faydalı olacaktır.

Dini açıdan dış uyarılar çocuk ruhunun yapısına birebir karşılık gelmiyorsa, faydalı olmazlar (Konuk, s. 101). Zaten gelinen bu nokta çocuk için ölümün varlığını kabul ve yeni hayat için yapabileceklerinin muhasebesinin başlayacağı bir aşamadır.

Çocuklarda Ölüm Düşüncesi

Allah'a zihnen hazırlanmış bir çocuk, ölümün Allah tarafından gerçekleştirildiğini zorlanmaksızın kabule hazırdır. Fıriten sahip oldukları çocuğa bu yakın hisleri vermektedir. Çocuğa, ölen yakınının Cennet'e gittiği, yaptığı duaları Allah'ın ve onun duyduğu söylenmelidir. Allah'ın ölen insanlara rahmet edeceğine dair oluşturulan ümitler çocuk ruhunda huzur ve sükûneti sağlar (Konuk, s. 93).

Çocuğun gerçek bir ölüm paniğine kapıldığını söyleyebilmek güçtür. Ona ölümü merak ettiren hakiki sebepler, daha önce tecrübe ettiği ayrılık, acı çekme gibi sebeplerdir. Bağlı ve bağımlı olduğu insanların bir anda kaybolması çocuğun zihninin kabul etmekte zorlandığı bir durumdur (Konuk, s. 90). Çocuğun, ölümü algılaması çok detaylı ve kapsamlı değildir. Başta anne olmak üzere diğer yakınların ve sevilen kişilerden bir gün müddetsiz olarak ayrılacakları düşüncesi uzun süre benimsenemez, ihtimaldir ki, çevrede karşılaşılan ilk ölüm olayının ardından en çok sorulan "niçin öldü?" sorusunun gerisinde ayrılık kaygısı uzanmaktadır (Konuk, s.100).

Çocuk, somut olayları idrak etme dönemini yaşarken, ölüm gibi soyut bir kavramı algılamada haliyle zorlanacaktır (Konuk, s. 92). Onun için ilgilenen büyüklerin, hikâyecikler veya örneklendirmeler şeklinde bu kavramları çocuğa aktarmasında fayda bulunmaktadır. ■

■ K A Y N A K Ç A

- Mangır, Mine, Türk Ailesi ve Çocuk Eğitimi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları/1170, Ankara 1990.
- Konuk, Yurdagül, Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, TDV/146, Ankara 1994.
- Çankırlı, Ali, Çocuğun Manevi Eğitimi, Zafer Yayınları, İstanbul, 2009.
- Zulliger, Hans, Çocukta Oyunla Tedavi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
- R. Vianella-K-Tamminen-D. Ratcliff, Çocukların Dini Kavramları, (Çev. İlhan Yıldız), Din Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, (DEAD), İstanbul 2000, sayı:7
- Göka, Erol, Ölme, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Erdil, Kemalettin, Aile Okulu, TDV Yayınları, Ankara, 1991.
- Nursi, Said, Lem'alar, YAN, İstanbul, 2008.
- Yalom, Irvin, Varoluşçu Psikoterapi, (Çev. Zeliha İyidoğan Babayigit), Kabcakı Yayınevi, İstanbul, 1999.